

PREPORUKE ZA KRETORE POLITIKA

1. Neophodno je da zemlje ojačaju institucionalne kapacitete za suočavanje sa ilegalnim tržištem duvanskih proizvoda.

Jačanje kapaciteta ne utiče samo na povećanje fiskalnih prihoda, već obezbeđuje i da povećanje akciza posluži svojoj osnovnoj nameni—smanjenju prevalencije pušenja. Kako mogućnost ilegalne kupovine cigareta u legalnim prodajnim mestima povećava evaziju, **zemlje treba da obrate posebnu pažnju na sprovođenje zabrane prodaje ilegalnih cigareta u legalnim prodajnim mestima.**

2. Unaprediti regionalnu saradnju u borbi protiv ilegalne trgovine

Stanovnici opština koje se nalaze u neposrednoj blizini granice sa nekom od zemalja u kojoj je zabeležena visoka stopa evazije cigareta imaju veću verovatnoću da i sami kupe ilegalne cigarete. Iz tog razloga je neophodna regionalna saradnja kroz unapređenje i primenu mera kontrole duvana, uključujući sprečavanje ilegalnog tržišta kako bi se smanjila evazija poreza u zemljama jugoistočne Evrope.

3. Zemlje JIE treba da ratifikuju i primene Protokol za eliminaciju ilegalne trgovine FCTC

Albanija, Bosna i Hercegovina treba da postanu potpisnice Protokola. Iako je Severna Makedonija već zemlja potpisnica, neophodno je da postane partner u primeni Protokola. Srbija i Crna Gora su zemlje partneri, ali je neophodno da ulože više npora u striktnoj primeni Protokola.

4. Zemlje JIE treba bolje da regulišu i primene propise o akciznim markicama na tržištu duvana za pušenje

Širom regiona duvan za pušenje se prodaje dominantno na ilegalnom tržištu. Glavno prodajno mesto duvana za pušenje je na ulici ili na pijacama. U skladu sa time, državni organi treba da ulože veće napore da spreče neovlašćene prodavce da prodaju duvan za pušenje na ulicama ili pijacama kao da da utvrde poreklo prodavnih proizvoda.

5. Primeniti mere da se stimulišu uzgajivači duvana da se preorientišu na proizvodnju drugih useva umesto duvana

U skladu sa FCTC protokolom o eliminaciji ilegalne trgovine duvanskim proizvodima, usvajanje novih mera za borbu protiv ilegalne trgovine duvanom za pušenje treba da obuhvate sve učesnike u lancu snabdevanja (uzgajivače duvana, proizvođače duvana, uvoznike i izvoznike, kao i veletrgovce). U zemljama koje imaju uzgoj duvana, potrebno je primeniti mere koje će stimulisati uzgajivače da zamene duvan sa drugim usevima.

Metodologija

Istraživanje je zasnovano na jedinstvenoj bazi podataka iz Ankete o potrošnji duvana u jugoistočnoj Evropi ([STC-SEE](#)).

U istraživanju se ilegalna paklica cigareta definiše kao paklica koja ispunjava bar jedan od četiri kriterijuma ([Joossens et al., 2010](#)): 1) da je kupljena od ilegalnog prodavca, 2) da ne sadrži zdravstveno upozorenje, 3) da nema odgovarajuću akciznu markicu, ili 4) da je kupljena po ceni manjoj od 70% najjeftinije legalne tržišne cene. Izbegavanje poreza se definije kao kupovina cigareta od ovlašćenih prodavaca, ali po umanjenoj ceni.

Više detalja o metodologiji se može pronaći na sajtu projekta [tobaccotaxation.com](#).

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je da se objektivno i nezavisno oceni obim ilegalne trgovine duvanskim proizvodima i da se otkriju ključne determinante poreske evazije u regionu.

Izbegavanje plaćanja poreza i poreska evazija su od izuzetnog značaja za javne politike

Trenutni nivo prevalencije pušenja u regionu jugoistočne Evrope je izuzetno visok i iznosi 37.6% ([IEN, 2020](#)). Oporezivanje duvanskih proizvoda je ključna mera za redukciju upotrebe duvanskih proizvoda, spašavanje života i povećanje javnih prihoda.

Poreska evazija umanjuje efekte osnovnog cilja poreske politike: smanjivanje pristupačnosti duvanskih proizvoda, dok u isto vreme utiču na smanjenje javnih prihoda i povećanje zdravstvenih rizika pušača time što na ilegalnim cigareta najčešće ne stoji informacija o obimu štetnih efekata pušenja.

GLAVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA

1. Oko jedne petine proizvoda na tržištu duvanskih proizvoda u regionu se prodaje ilegalno

Jedan od pet pušača (20.4 %) u regionu zapadnog Balkana konzumira ilegalne proizvode, sa ukupnim obimom ilegalnog tržišta koje iznosi 19.7 %.

Učešće ilegalne potrošnje kod duvana za pušenje (88.5%) je znatno veće nekog kod cigareta (8.1%). Imajući u vidu da pušači u regionu u većoj meri konzumiraju cigarete (32.8% prevalencije) od duvana za pušenje (6.3% prevalencije), ukupno učešće ilegalnog tržišta je znatno bliže stopi kod cigareta.

2. Duvan za pušenje se u celom regionu dominantno prodaje na ilegalnom tržištu , dok obim evazije cigareta varira

Poreska evazija za cigarete je najveća u Crnoj Gori (57.7%), gde je tri puta više nego u Bosni i Hercegovini koja je sledeća po obimu ilegalne trgovine (18.1%). U ostalim zemljama regije, evazija na cigarete je ispod nivoa od 4% (slika 1). Izbegavanje poreza je veoma retko - manje od 1% pušača u svim zemljama regije potpisuje pod definiciju izbegavanja poreza.

3. Sprečavanje ilegalne prodaje cigareta na legalnim prodajnim mestima smanjuje evaziju

Istraživanje ukazuje da statistički regioni sa većim učešćem ilegalne prodaje u legalnim prodajnim mestima (u okviru ukupne totalne ilegalne trgovine) imaju veću ukupnu stopu evazije.

4. Blizina zemalja sa visokom stopom evazije povećava verovatnoću za pojavu evazije

Pušači koji žive u opštinama blizu granice sa drugom zemljom, koja ima visoku stopu evazije, imaju veću verovatnoću za poresku evaziju cigareta. To ukazuje na postojanje efekata prelivanja — blizina granice sa drugom zemljom povećava verovatnoću evazije.

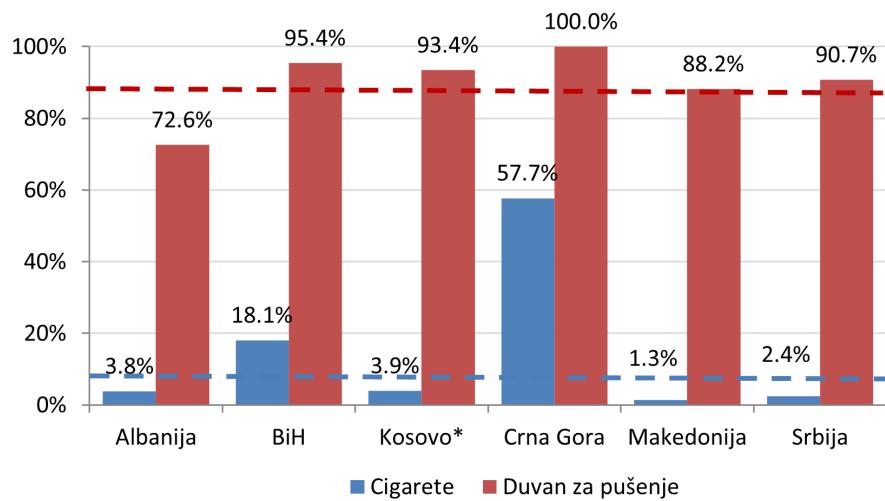
5. Ilegalna trgovina duvanom za pušenje se skoro potpuno obavlja na ulici ili pijacama

Od ukupne ilegalne trgovine duvanom za pušenje preko 92% se proda na ulici ili pijaci. Učešće ilegalne prodaje na legalnim mestima i blizina granice drugih zemalja nemaju uticaj na obim ilegalne trgovine duvanom za pušenje.

6. Evazija je određena nivoom prihoda, polom i uzrastom

Pušači iz domaćinstava sa niskom dohotkom, žene i stariji imaju veću sklonost ka evaziji poreza. Ovaj zaključak se odnosi i na cigarete i duvan za pušenje.

Slika 1. Učešće ilegalnog tržišta cigareta i duvana za pušenje na zapadnom Balkanu

Napomena: Učešće ilegalnog tržišta cigareta ili duvana za pušenje je definisano kao odnos broja popuštenih cigareta (prosečan broj ilegalnih cigareta pomnožen sa brojem pušača koji ilegalno kupuju) i ukupnog broja popuštenih cigareta (prosečan broj popuštenih cigareta pomnožen sa brojem pušača)

O projektu - Institut ekonomskih nauka iz Beograda, Srbija koordinira regionalnom mrežom istraživača u Jugoistočnoj Evropi koji se bave oporezivanjem duvana. Projekat je finansiran od strane Instituta za zdravstvena istraživanja i politiku Univerziteta Illinois u Čikagu (UIC) radi sprovođenja ekonomskih istraživanja o oporezivanju duvana u Srbiji. UIC je partner Bloomberg Inicijative za smanjenje upotrebe duvana. Stavovi izraženi u ovom dokumentu ne mogu se pripisati, niti predstavljaju, stavove UIC-a, Instituta za zdravstvena istraživanja i politiku ili Bloomberg Philanthropies-a.

Autori:

Marko Vladislavljević, Jovan Zubović, Mihajlo Đukić, Olivera Jovanović, Nevena Jolović; **Institut ekonomskih nauka**